

ВЕЛИКО-БУШІВСЬКИЙ СКАРБ 2004 Р. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОНЕТ XVII СТ.

Про роль західноєвропейських монет в грошовому обігу Гетьманщини (1648–1764 рр.) свідчать близько 500 скарбів, музейних та приватних колекцій, виявлених в другій половині XIX – на початку XXI ст., вивчених та введених у науковий обіг, в тому числі 63 – автором статті. Аналіз скарбів із наявністю талерів та їх фракцій в українському грошовому господарстві яскраво ілюструє скарб срібних монет із с. Велика Бушинка Немирівського району Вінницької області.

Дослідивши 357 скарбових комплекси із монетами майже 20 країн Європи, присутніх у великих та малих скарбах Гетьманщини, нами зафіксовано скарби із вмістом талерів у 98 випадках (19,83%), тобто майже в кожній четвертій знахідці. Серед 55 скарбів із вмістом західноєвропейських монет, знайдених на території Вінниччини в XIX – на початку XXI ст., в 11 (11,2 %) зустрічаються від 1 до 6 талерів, переважно левендальдерів, альбертусталерів, рікседаальдерів та рейхсталерів. Найбільше знахідок припадає на левендальдери та рікседаальдери Голландської республіки провінцій: Гельдерну, Голландії, Фризії, Західної Фризії, Зеландії, м. Кампена, м. Зволле, Оверіселля, Утрехта, Бельгії. Талери цієї держави виявлені в 11 скарбах (№ 244, 246, 247, 248, 255, 259, 262, 267, 277, 282, 283, 288).

Другу велику групу срібних талерів, знайдених на території Вінниччини, складають рейхсталери держав та міст Священної Римської імперії. Їх присутність зафіксована у 8 скарбах (№ 244, 246, 247, 255, 258, 259, 267, 283), що свідчить про роль цієї держави в грошовому обігу Поділля. Найчастіше зустрічаються талери німецьких держав: Ольденбурга, Брауншвейгу із зображенням велетня, який в пошуках родовищ срібла, вириває із корінням столітню ялину, рідше – Брунсвіку, Гамбурга, Зальцбурга, Тіролю, Лінбурга, Емдена.

Лише в 4 комплексах монет другої половини XVII ст. (№ 244, 255, 259, 262) містяться талери Іспанських Нідерландів, переважно альбертусталери та рікседаальдери часів правління Альберта та Ізабелли (1599–1621) і Філіпа IV (1621–1665). Окремими знахідками талерів

представлені Річ Посполита (№ 244) часу правління Сигізмунда III (1587–1632), Бранденбург (№ 248) – Георга Вільгельма (1621–1640), Швейцарія (№ 244), провінції Шафхаузен.

Не дуже часто в скарбах Вінниччини та в цілому Гетьманщини, зустрічаються флорини (2/3 талера) і півталери (1/2 талера), відкарбовані на монетних дворах Європи. В нашій топографії ці номінали зафіксовані в 17 (4,7 %) скарбах Гетьманщини 1648–1700 рр. В найбільшій кількості зустрічаються монети Голландської республіки. Флорини провінцій цієї держави виявлені в 7 скарбах та півталери – у 6. На Вінниччині флорини зафіксовані у 5 скарбах (№ 247, 248, 267, 283, 291), півталери – у 2 комплексах (№ 240, 259), що свідчить про їх активну роль на грошовому ринку серед інших фракцій талера.

В більшості скарбів Гетьманщини (1648–1764 рр.), поряд із талерами і флоринами Голландської республіки, Іспанських Нідерландів, Священної Римської імперії, Бранденбургсько-Пруської держави, містяться польські срібні орти, білонні тимфи та монети середніх номіналів – шостаки, трояки, півтораки, гроші, півгроші, третяки, шеляги, денари.

Лічильно-грошова система Речі Посполитої, яка фактично панувала на Поділлі в XVII–XVIII ст., була близькою до дукатово-талерної системи більшості європейських держав. Для більш чіткого розуміння співвідношення грошових одиниць від золотого дуката до білонного денара в грошовому обігу Речі Посполитої і Гетьманщини в 1612–1676 рр. наведемо дані порівняльної таблиці 1.

Співвідношення монет в Речі Посполитій у XVII ст. суттєво не змінилося, але в умовах економічної кризи 40–60-х рр., Ян II Казимир (1648–1668) провів грошову реформу, яка понизила в цілому якість польського гроша та призвела до проникнення на грошовий ринок Гетьманщини дрібних низькопробних західноєвропейських монет. Про це свідчить 80 % скарбів другої половини XVII ст., знайдених на території 8 сучасних областей України та зокрема, на Вінниччині.

Проаналізуємо новий скарб, виявлений у 2004 р. в с.Велика Бушинка Немирівського району Вінницької області жителем села В.Криворучком. В скарбі зберігалися 483 срібні монети 1611–1667 рр., в тому числі: 6 ріксдаальдерів Голландської республіки, Нідерландів та Бельгії, 1 левковий півталер об'єднаних провінцій Голландської республіки, 1 флорин Священної Римської імперії часу Фердинанда II (1619–1637), 1 орт Пруссії, 264 срібних коронних ортів, 34 орти м. Гданська, 14 тимфів, 12 шостаків, 128 півтораків, 20 коронних

білонних шелягів і 1 денарій Яна II Казимира (1648–1668) (№ 247). Монети за часом карбування розподіляються так: перша половина XVII ст. – 433 (89,6 %) і друга половина XVII ст. – 50 (10,4 %).

Детальне вивчення кожної монети Велико-Бушівського скарбу за свідчило досить тривалий період накопичення скарбу, який складає 57 років. Найстарішою монетою знахідки є ріксаальдер Голландської республіки 1611 р., наймолодшою – шостак 1668 р. Яна II Казимира. Про тривалий час використання монет скарбу в грошовому обігу та їх зношеність свідчать дані про діаметр, вагу та пробу 10 номіналів скарбу (див. *табл. 2*):

За державною приналежністю та кількістю монети розподіляються так: 475 монет (98,3%) скарбу належать тезавраціям Речі Посполитої, по 3 (0,62 %) – відповідно Голландської республіки та Бельгії, по одній (0,2 %) монеті в скарбі належать Священній Римській імперії та Пруссії. У скарбі наявні ріксаальдери 1611 р. – 1, 1619 р. – 1, 1621 р. – 1 – Голландської республіки, 1619 р. – 1, 1621 р. – 2 – Бельгії. Священна Римська імперія представлена флорином (б.д.) Фердинанда II (1619–1637), а Пруссія (герцогство) – ортом 1665 р. Фрідріха Вільгельма I (1657–1688). Серед монет Речі Посполитої у скарбі переважають гроші Сигізмунда III (1587–1632), орти коронні 1621–1623 р. – 264 одиниць; орти м. Гданська 1612, 1614, 1615, 1617, 1620, 1623 рр. – 30 одиниць; шостаки коронні 1627–1632 рр. – 7 одиниць; півтораки коронні 1622–1632 р. – 128 одиниць; Яна II Казимира (1648–1668), тимфи (злотувки) 1663–1665 р. – 14 одиниць; орт 1668 – 1; шостаки коронні 1651–1668 рр. – 5 одиниць, шеляги коронні 1652–1653 рр. – 20 та один білонний денар 1651. Скарб у повному складі потрапив до Вінницького обласного державного краєзнавчого музею. Інвентарний № KB – 70651– 71134.

Наукова вартість Велико-Бушинського скарбу надзвичайно велика. По-перше, в даний час дуже рідко до музейних установ потрапляють цілі скарбові комплекси, їх як правило перепродують колекціонерам. По-друге, скарб 2004 р. складається переважно із польських монет 1612–1668 рр., переважно ортів та півтораків, часів правління королів Сигізмунда III та Яна II Казимира, що характерно для більшості скарбів другої половини XVII ст. По-третє, майже всі срібні та білонні монети скарбу сильно потерті, що свідчить про тривалий термін їх використання та популярність на українському грошовому ринку в період перебування Поділля в складі Речі Посполитої (перша половина XVII ст.) та Гетьманщини. По-четверте, в скарбі поряд із коронними

польськими, гданськими та пруським ортами, тимфами, шостаками, півтораками, шелягами і денарієм, наявні 6 рікседаальдерів, що характерно для значної кількості скарбів періоду Гетьманщини. Скарб ілюструє весь спектр грошових номіналів українського грошового ринку другої половини XVII ст.

1. Котляр М. Ф. Грошовий обіг України доби феодалізму. – К., 1971. – С. 216.

2. Kotlar M. Znależiska monet z XIV–XVII w na obszarze Ukrainy SSR Materialy. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk. – 1975. – S. 6–272.

3. Стрижакова Н. Таляри Західної Європи в українських скарбах // Українська нумізMATика і боністика. – К., 2000. – № 2. – С. 299–343.

4. Бакалець О.А. Гроші і грошовий обіг на Поділлі в XVII–XVIII ст. // Наук. записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: історія. – Випуск 10. – Вінниця, 2006. – С. 216 – 228.

5. Бакалець О.А. Гроші і грошовий обіг на Поділлі в XVII ст. (за скарбовими матеріалами) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: Зб. наук. праць: У 2-х част. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2006. – Число 13. – С.119 – 120.

6. Бакалець О. А. Талер в грошовому обігу України кінця XVI – першій чверті XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: Зб. наук. праць: У 2-х част. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2005. – С. 142 –171.

Таблиця 1

Співвідношення номіналів монет в Речі посполитій та Гетьманщині в 1612–1676 рр.

Дукат	Корон. талер	Легкий талер	$\frac{1}{2}$ талера	$\frac{1}{4}$ орт	Злот (тимф)	1/5 шостак	1/10 трояк	1/15 грош	1/30 1 гріш	1/60 півгріш	1/90 шеляг	1/540 денар
1	2	2	1/5	4	8	30	60	120	180	360	540	1800

Таблиця 2

Кількісні та якісні дані про монети Велико-Бушівського скарбу 2004 р.

Парам	Талер	Флорин	Півталер	Тимф	Орт	Шостак	Трояк	Півторак	Шеляг	Денар
Діам.	40 мм	37 мм	30 мм	32 мм	29 мм	26 мм	21 мм	19 мм	16 мм	14 мм
Вага	28, 4– 28, 7 г	19, 9 г	13, 5 г	5, 05– 6, 04 г	5, 3– 7, 4 г	3, 48– 3, 95 г	1, 6 г	0, 6– 1, 2 г	1, 7 г	0, 53 г
Проба срібла	800	650	800	475	250–700	375–475	375–475	250–375	250	250

Таблиця 3

Велико–Бушівський скарб Немирівського району Вінницької області 2004 р.

Номінал	Вага	Рік карб.	Метал, проба	Правитель, країна	Кіль. екю.
Ріксадаальдер	28,6г	1611	Срібло 700	Нідерланди, пров. Конфое	1
Ріксадаальдер	28,7 г	1619	Срібло	Бельгія	2
Ріксадаальдер	28,7 г	1621	700	Бельгія, пров. Грескунт	2
Ріксадаальдер	28,4 г	1621	700	Бельгія, пров. Конкордія	1
Півталер (левковий)	13,2 г	16??	800	Голландська республіка	1
Флорин	19,97 г	16??	650	Св.Римська імперія, Фердинанд II (1619–1637)	1
Півталер левковий	13,5 г	16??	800	Голландська республіка	1
Тимф, злотувка	5,5 – 6,4 г	1663	Срібло, 700	Ян II Казимир (1648–1668)	14
Орт коронний	7,2 г	1621 –1623	Срібло, 250–700	Сигізмунд III (1587–1632)	264
Орт м. Гданська	5,3–7,3 г	1612–1623	Срібло, 250–700	Сигізмунд III	34
Орт	5,9 г	1665	Срібло 700	Пруссія, Фр.Вільгельм I (1657–1688)	1
Шостак коронний	3,48–3,95 г	1627 –1632, 1651–1668	Срібло, 375– 475	Сигізмунд III, Ян II Казимир	12 5
Півторак коронний	0,6 –1,2 г	1622–1632	Срібло, 250 –375	Сигізмунд III	128
Солід коронний Денар	1,2–1,4 г 0,53 г	1652–1653 1651 ?	Білон 375 Білон	Ян II Казимир Ян II Казимир	20 1
Всього монет:	0,5–28,7 г	1611–1667	Срібло	5 країн	483

Монетні знахідки 1648–1700 рр.